

film film film film film film film film film film film film film film film film film film film

Klemm József

A Sorstalanság filmen

Irodalmi mű alapján filmet forgatni mindig nagy kihívás volt. Egy Nobel-díjas regény megfilmesítése még merészebb vállalkozás, hisz a feladat nem kevesebb, mint a mű újraalkotása a verbális helyett vizuális kódrendszer alkalmazásával, az eredeti jelentéstartalom meghamisítása nélkül.

A próbálkozásba már sokan – közöttük a filmvilág legnevesebb rendezői közül is többen – belebuktak, ezért vártuk nagy érdeklődéssel a *Sorstalanság* filmváltozatát, amelynek rendezését a világhírű operatőr, Koltai Lajos vállalta, forgatókönyvét pedig saját Nobel-díjas regénye alapján maga Kertész Imre írta.

A 36. Magyar Filmszemlén jelen levő külföldi újságíróknak megtartott világpremier előtt annyit már tudtunk, hogy a *Sorstalanság* az eddig elkészített legdrágább magyar mozifilm, hisz különböző hazai forrásokból, valamint a külföldi partnerek segítségével 2,7 milliárd forintot költöttek rá, ami 10-12 átlagos költségvetésű film ellenértéke. Ez a kivételes bőkezűség – vagy mások szerint pazarlás – már az ősbemutatót megelőzően pótlólagosan felfűtötte az indulatokat, és megosztotta a magyar filmszakmát meg a közvéleményt. Nekünk, kívülállóknak, szerencsére mellőznünk lehetett ezeket a titkon ott feszülő szenvedélyeket, és az előítéleteket gerjesztő *pró és kontrák* figyelembevétele nélkül ülhattünk be a nézőterre, kíváncsian várva a filmmel kapcsolatos első benyomásokat.

AZ ELSŐ...

...*kellemes benyomás a főszereplő, Nagy Marcell megjelenése. Ő valóban Köves Gyuri. Talán még kissé szebb is, kissé bájosabb, kissé lányosabb, mint amilyennek Kertész regényének olvasásakor elképzeltük. Tudjuk, Koltai több ezer jelölt közül választotta őt, és már az első öt perc után be kell ismernünk: kitűnően választott. A fiú fekete bozontja a film elején szinte sámsoni energiát áraszt, ezért lesz utóbb valóban döbbenetes érzés belerévedni a kopaszra nyírt gyermek arcába, a gyermekébe, aki hajdísztől megfosztva egyszerre az emberi megalázottság és teljes kiszolgáltatottság jelképévé válik.*

Nagy Marcell játéka szinte hibátlan. Visszafogott, sallangmentes, helyenként már-már meditatív: a pillanatban él, és minden mozdulata, minden arcrezdülése a pillanatra való őszinte reagálás. Mivel a fiú nem rendelkezett színészi előtapasztalattal, játéka – a tagadhatatlan tehetségen kívül – nyilván Koltai színészvezetését is dicséri.

...*csalódás a film kezdeti húsz-huszonöt perce. A Köves Gyuri megpróbáltatásainak keretet adó társadalmi és történelmi háttér felvázolása közhelyszerűen sematikus. A Köves családban, a rokonságban, a szomszédságban, a városban klisészerű figurák mozognak, szinte lerí róluk, hogy nagyon szeretnének hitelesek lenni, a sárga csillagot viselők és a dühödten zsidózók egyaránt, de talán éppen ez a túlzott beleélés, ez a szenvedélyes szembefeszülés okozza azt, hogy nekik nemigen hiszünk, és hogy a film eleje csupán egy kevésbé lényeges eseménysor képregényszerű illusztrációjának tűnik, amelyben a vizuális újraalkotás szándékát még jelzésekben sem fedezzük fel.*

...*remény, hogy lehet még a filmből valami, akkor éled újra, amikor az egyik kulcsjelenethez érünk: Gyurit és társait leszállítják a buszról. Azonnal egyértelművé válik számunkra, hogy a film valódi kezdete itt lenne. És miközben a színek egyre halványulnak, hogy a haláltáborba való elhurcoláskor a film fekete-fehérbe váltsa át, a kép, a látvány végre fokozatosan átveszi a központi szerepet.*

A HALÁLTÁBOR...

...*Kertész regényében egészen más, mint a korábbi holokauszt-történetekben. Köves Gyuri szavait idézve „...még ott, a kémények mellett is volt a kínok szünetében valami, ami a boldogságra hasonlított”. A regényben időnként csendes ironiába átcsapó szikár tényszerűséggel sorjáznak az események, amelyekből az – a korhoz és helyhez már nem kötött, talán még a Teremtés Könyvéből származó – igazság olvasható ki, hogy az ember valódi létállapota a szenvedés, és a boldogság lényegében csak a kín hiánya vagy átmeneti enyhülése.*

Ez volt az a többlet, amelyet Kertész kritikusa a regény egyik alapvető értékeként emlegettek, és nyilván ez volt az a vezérmotívum is, amelyet Koltai - operatőrével, Pados Gyulával együtt - látvány formájában kísérelt meg visszaadni.

A *Sorstalanság* filmváltozatának több bírálója felrótta Koltainak, hogy *túl szép képeket* készített, és így az eredmény egy jellegzetesen hollywoodi holokausztfilm lett. Mások azt nehezményezték, hogy a műves operatőri munka, amely kicsúszik a rendező ellenőrzése alól, a túlzottan poétikus képi világ vízfejként elnyomja a soványka mondanivalóból felépült testet. Személy szerint ezekkel a véleményekkel nem tudok egyetérteni. Ellenkezőleg: úgy érzem, a film azon részletei fogalmazzák meg hitelesen, képi nyelvre lefordítva a korábban említett üzenetet, amelyekben a rút és a szép, a rettenet és az élni akarás, a halálsikoly és a megbékélés csendje egyszerre van jelen. Ilyen döbbenetesen gyönyörű az a jelenet, ahol a bűntetésből felsorakoztatott foglyok tömött sorai - az órákig elhúzódó egy helyben állástól kimerülve - dülöngélni kezdenek, s a tántorgó, az ájulás határán álló egyénektől messzire távolodó kamera szemével nézve egyszerre a tömeg óriási búzatóblára kezd hasonlítani, amely szelíden hullámozik a szélben. Nagy kár viszont, hogy az ilyen és ehhez hasonló vizuális bravúrokból kevés van, ehelyett az időnként közhelyes és sokszor látott holokausztklisék kerülnek túlsúlyba. Sajnos, a színészi alakításokra is leginkább ez nyomja rá bélyegét. A kevés kivétel közé tartozik a Citrom Bandit megszemélyesítő Dimény Áron, továbbá némileg Gyabronka József, Harkányi Endre és Rajhona Ádám.

...*történéseit taglaló filmrészre a balladaszerű építkezés a jellemző.* Ez az emberi emlékezés szabályaival is magyarázható, hisz az emlékezet az egyedi események különálló képeiből épül fel, amelyek között a tudat utólag teremti meg az ok-okozati összefüggéseket. A film esetében viszont az ilyen szerkesztés veszélye, hogy monoton lesz, ha nem sikerül szavatolni a jelenetek dinamikáját, ha nincs tervezett feszültségépítés, és elmarad a kulmináció. A *Sorstalanság* - sajnos - ebbe a hibába esett. Kertész lineáris történetmesélése a filmváltozatban szaggatottá, széttöredezetté válik, ami szinte lehetetlenné teszi a folyamatos érzelmi azonosulást, valamint ismét felidézi az első percekben megfigyelt képregény-jelleget.

Furcsa továbbá, hogy a könyvben életszerűnek ható belső monológ és a fogolytábor lakóinak dialógusai a filmvásznon időnként mesterkéltnek hatnak. Arra többen is felfigyeltek, hogy Köves Gyuri szavai nem mindig valóak a tizenéves fiú szájába, túl felnőtthöz illőek, túl komolykodóak, öregesek. Ami a regényben nem volt bántó, hisz a szöveget önmagunkon át-szűrve „hallottuk”, az itt, a filmben, egy gyermek hangján kimondva fontoskodónak tűnik.

...jellegzetes hangja a jajszó vagy ennek ellentéte, a rettenet csendje. Ezért volt nehéz feladata Ennio Morricónénak, hogy megfelelő zenei aláfestést találjon a film képi világához. Feladatát váltakozó sikerrel oldotta meg. Rekviemszerű zenéje akkor a legsikeresebb, amikor a már említett rít-szép ellenpont találkozásánál szólal meg, mintegy katarktikus hangulatot kölcsönözve a jelenetnek. Bántóan giccsesnek és hatásvadásznak érezzük ellenben azokat a bombasztikus, túláradó betéteket, amelyek az emberi tragédia csendjét bontják meg akkor, amikor a némaság sokkal hatásosabb és hitelesebb lenne.

A LEZÁRÁS...

...némileg eltér az eredeti *Kertész-műtől*. A fogolytáborból szabaduló fiú hazatérésének állomásaként láthatjuk a földig rombolt Drezdát, de megjelenik egy jólelkű, aggódó amerikai tiszt is, aki az orosz megszállás alatt levő Magyarországra való visszatéréstől óvja, és nyugati emigrációba csalogatja Köves Gyurit. A film fekete-fehérből szépiába vált, majd visszatérnek a színek is, bár már nem olyan rikitóan, mint a történet kezdetén. Az utalás egyértelmű: ez a világ már nem az – és a szörnyűségek után nem is lehet soha többé – a régi. A regény utolsó mondatai, Gyuri zárómonológja, majd Morricone túlcsonduló zenéje: és 140 perc után kialszanak a fények.

Az ősbemutató végén a külföldi tudósítók körében csak udvarias taps hangzott fel. Azóta a berlini filmszemlén a német kritika eltemette a *Sorstalanságot*, amihez nem kis mértékben az is hozzájárult, hogy a filmet – egyelőre ismeretlen módon – csak kerülővel, egy másik film kiszorítása árán sikerült a forgalmazónak az utolsó pillanatban bekönyörögnie a versenyműsorba. Az első magyar Nobel-díjas regény filmváltozatának hazai forgalmazása viszont kiválóan indult: alig egy hét alatt elérte a százezres nézőszámot, ami arra utal, hogy akár minden eddigi magyarországi nézőcsúcsot is megdönthet. A jövőbeni nézők számát e sorok írója is gyarapítani akarja, aki – bár meg van győződve arról, hogy Koltai *Sorstalansága* korántsem remekmű – a film első látása alapján alkotott (és ezért talán nem is mindenben helytálló) véleménye alapján a *Kertész-regény* filmváltozatának megnézését bátran meri ajánlani a magyar film és irodalom iránt érdeklődőknek egyaránt.

KOLTAI LAJOS-KERTÉSZ IMRE: SORSTALANSÁG

Rendező: KOLTAI Lajos, forgatókönyv: KERTÉSZ Imre, operatőr: PADOS Gyula, zene: Ennio MORRICONE, vágó: SELLŐ Hajnal, jelmez: SZAKÁCS Györgyi, díszlet: LÁZÁR Tibor, gyártás: BALÓ Sándor.

Színészek: NAGY Marcell, DIMÉNY Áron, HARKÁNYI Endre, M. KECSKÉS András, GYABRONKA József, DÓRA Béla, SZABÓ Dániel, DÉR Zsolt és még sokan mások.